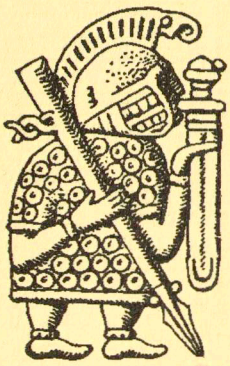

FORNVÄNNEN

JOURNAL OF SWEDISH ANTIQUARIAN RESEARCH

Fjärrestad-pilspetsens datering

Salomonsson, Bengt

Fornvännen 153-157
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1954_153
Ingår i: samla.raa.se

SMÄRRE MEDDELANDEN

FJÄRRESTAD-PILSPETSENS DATERING

Lili Kaelas har i Fornvännen, häfte 3, 1952, publicerat en uppsats benämnd »En klockbägarpilspets från Fjärrestadsgånggriften i Skåne». Förf. framställer i denna uppsats några nya synpunkter beträffande klockbägarkulturens förbindelser med Sydskandinavien och i samband med detta kommer hon in på det omtvistade spörsmålet om tidpunkten för klockbägarkulturens ankomst till England och söker med hjälp av pilspetsar med tånge och mothakar samt transgressionskorrelationer komma till en lösning. Kaelas anser, att klockbägarkulturen i England stått i nära kontakt med Sydskandinavien under mellan-neolitikums senare del till in i sen-neolitikum. Beviset härför skulle finnas i den pilspets med tånge och mothakar, som av O. Almgren påträffades i Fjärrestadsgånggriften (Fjärrestads socken, Skåne) vid en undersökning, som ägde rum år 1907. Förf. anser, att det är första gången en dylik pilspets anträffats under omständigheter, som kan ange dess tidsställning. Vid ett försiktigare betraktande av fyndet verkar emellertid detta ytterst tvivelaktigt.

Det existerar icke någon egentlig utgrävningsrapport, utan den enda redogörelse för grävningen, förutom planer och anteckningar, som finns, är en liten summariskt skriven uppsats av O. Almgren.[1] Kaelas anser, att pilspetsen kan anses vara funnen samtidigt med ett hängkärl, som av förf. attribueras till tidig per. III av sydskandinavisk gånggriftstid. Nu förhåller det sig emellertid så, att nivåsiffran för kärlet är antecknad, men inte för pilspetsen, som inte heller på annat sätt är inprickad på någon av planritningarna. Förf. framhåller att pilspetsen synes ha kommit fram vid sållningen av jorden från kammarens bottenlager men nämner också, att en anteckning säger, att pilspetsen påträffades i bottenlagret. Det är att märka, att bottenlagret upptar 2/3 av fyllningen i kammaren, och man vet inte ens, om pilspetsen kommit från övre eller undre delen av bottenlagret. Som synes är det ytterst osäkert, varifrån den kommer. Om den verkligen påträffats på samma gång som kärlet, är det oförklarat, varför nivå och läge inte är markerade. Är den ett sållningsfynd, kan den ha kommit från snart sagt vilken nivå som helst. Troligt är således, att den inte påträffats in situ. Förf. har för att ytterligare stärka sitt resonemang upptäckt en ny dateringsgrund: Pilspetsen kan inte tillhöra per. IV, eftersom denna är representerad med endast en säker skål! Ej heller kan den tillhöra sen-neolitisk tid, eftersom dessa gravläggningar

[1] *O. A.(lmgren)*, Stenåldersminnen i Hälsingborgstrakten, Svenska turistför. årsskrift 1910.

var skilda från de undre genom en golvläggning av flata stenar; men man kan naturligtvis också räkna med möjligheten, att pilspetsen kan ha hamnat under den »sen-neolitiska» golvläggningen vid dennas anläggande.

På detta fynd, som uppenbarligen ej påträffats in situ och som genom denna osäkerhet inte kan ge någon anvisning om dylika pilspetsars datering, grundar förf. sitt långtgående resonemang om kontakten med engelsk klockbägarkultur från mellan-neolitikums mitt. Förf. anför ytterligare lösfunna pilspetsar av denna typ och menar, att många av dem säkerligen är importerade från *England*, detta därför att dylika pilspetsar räknas som »ledfossil» för B- och A-grupperna av engelsk klockbägarkultur och enligt förf. finns denna pilspetsform endast på Iberiska halvön, i Frankrike och i Västra Schweiz och skall saknas i Mellaneuropa. Det finns emellertid åtminstone ett slutet fynd från Neuses (mellersta Tyskland), där en pilspets av denna typ påträffades tillsammans med den där vanliga klockbägartypen. Dessutom finns det ett antal lösfunna pilspetsar.[2] Pilspetsformen ifråga är således utmärkande för klockbägarkulturen inom nästan hela dess utbredningsområde. Den är också belagd inom mellaneuropeisk »Steinkisten»-miljö[3]. Formen förekommer emellertid också i mellaneuropeisk bronsålder under per. I och II.[3] På Irland finns denna form i flinta också under tidig bronsålder, dessutom ett skaftat odaterat exemplar, medan några anses som säkra i bronsåldersmiljön.[4] Pilspetsen finns dessutom företrädd i de bretagnska gånggrifterna, både i de äldre utan klockbägare och i de yngre där klockbägarkulturen är företrädd i gravinventariet.[5] Enligt Bröndsted[6] är denna typ av pilspetsar utan tånge fast daterad till dolktid. Samma uppfattning har Glob[7], men det har inte varit möjligt att få reda på vad de grundar sig på. Schwantes sätter pilspetsarna med tånge och utan tånge i övergången stenbronsålder, alltså en tidpunkt, som kan sägas sammanfalla till största delen med vårt sen-neolitikum.[8] Det är att nämna att Forssander[9] anser, att de lancettformiga dolkarna, som är representerade i Fjärrestadsgånggriften, uppträder tillsammans med pilspetsar med mothakar men utan tånge. Skillnaden kan nu inte sägas vara så stor mellan pilspetsar med och utan tånge, skaftningen blir densamma och någon differens i teknik är det inte. Enligt Bröndsted och Forssander påträffas de triangulära pilspetsarna ofta tillsammans med de tidiga lancettformiga dolkarna, dock har ingen pilspets

[2] *E. Sangmeister:* Die Glockenbecherkultur und die Beckerkulturen. Melsungen 1951.

[3] *J. Schránil:* Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin und Leipzig 1928.

[4] *J. Raftery:* Prehistoric Ireland. London 1951.

[5] *W. Hülle:* Die Steine von Carnac. Leipzig 1942.

[6] *J. Bröndsted:* Danmarks Oldtid I. Köpenhamn 1938.

[7] *P. V. Glob:* Danske Oldsager II. Yngre stenålder. Köpenhamn 1952.

[8] *G. Schwantes:* Die Vorgeschichte Schleswig-Holsteins. Neumünster 1939.

[9] *J. E. Forssander:* Der Ostskandinavische Norden während der ältesten Metall-Zeit Europas. Lund 1936.

med både tånge och mothakar anträffats i daterbara sammanhang. För övrigt tycks det som om denna form skulle vara en »Weltform», som Forssander uttrycker det, vilken dyker upp i de mest skilda miljöer och tider. Kaelas framhåller, att den finns i Nordafrika och både i Nord- och Sydamerika, dessutom förekommer den redan under paleolitikum (Solutréen, Parpalló).[10] Formen hör således ingalunda till endast en kultur. Det synes därför knappast vara lämpligt att använda denna pilspets för att söka bevisa insulär infiltration under sydskandinavisk mellan-neolitikum. Dessutom var fyndet, som av det ovan sagda torde ha framgått, inte så stratigrafiskt säkrat, att några vittgående slutsatser kunde dragas av det, även om det bestått av ett föremål, som med säkerhet kunde attribuerats till klockbägarkulturen. — Klockbägarfolkets stora förmåga som handelsmän skulle också enligt förf. avspegla sig i de tidigaste metallfynden av anglo-iriskt ursprung under slutet av gånggriftstid och början av hällkisttid. Av förf:s framställning framgår, att det vore en handel av betydande omfattning. Jag har i litteraturen inte funnit några spår av den. Den av förf. påstådda kontakten skulle ha räckt in i sen-neolitikum att döma av Ordrup Naes, som i det sen-neolitiska lagret hade en pilspets av den ovan behandlade typen. Denna får bilda slutpunkten för klockbägarkulturens handelsförbindelser med Sydskandinavien. Naturligtvis är den enligt förf. liksom de flesta pilspetsarna av denna typ en klockbägarimport. Det är att nämna, att i det sen-neolitiska lagret på Ordrup Naes påträffades också en pilspets med urnupen bas, vilket kan visa på att de uppträder tillsammans utan någon tidsskillnad och utan att vara företrädare för olika kulturer.

Den engelska klockbägarkulturens infiltration i Sydskandinavien skulle således att döma av den lösfunna pilspetsen från Fjärrestad ha börjat under mellan-neolitikums mitt eller strax efter dess mitt och ha sträckt sig in i sen-neolitikum att döma av Ordrup-Naes pilspetsen. Förf. kommer emellertid genom denna sin uppfattning i kollision med de förhärskande dateringarna av klockbägarkulturens ankomst till England. Hawkes' datering till yngsta del av dansk mellan-neolitikum förefaller således förf. vara alltför sen, medan förf. anser Childe's datering, tidig-neolitisk tid, per. C, vara alltför tidig. Detta omtvistade och viktiga problem finnes det strängt taget ingen anledning att gå in på i detta sammanhang, och det kan knappast lösas genom Fjärrestadpilspetsens framdragande i ljuset. Hur man skall datera klockbägarkulturen i England beror alldeles på med vilken transgression i Skandinavien man vill korrelera Essex-transgressionen, som bildar en horisont mellan A- och B-keramik samt B-bägarna och A-bägarna, vilka inte har påträffats på de av transgressionen berörda områdena. Det må vara en öppen fråga med vilken transgression East-Anglia-transgressionen skall sammanställas, om det överhuvud taget går att korrelera, eftersom det är osäkert t. o. m. inom Skandinavien hur transgressionerna skall parallelliseras. Emellertid föreslår förf. en annan transgression lämplig att sammanställa med Essex-transgressionen, nämligen den, som efter mellan-neolitikums mitt eller

[10] *L. Pericot:* La cueva del Parpalló. Gandia 1948.

under senare delen därav inträffat på Västkusten och som går att utläsa på boplatserna vid Hakeröd och Fjällbacka i Kville socken i Bohuslän. Enligt förf. skulle denna transgression ytterligare kunna tidfästas till att ha inträffat senast före gånggriftstidens fjärde period, vilket framgår av en boplats vid Rörvik[11], också Kville socken, där boplatslagret är helt oanfäktat av havets inverkan. Fynden från Hakeröd och Fjällbacka räknas till mitten eller senare delen av gånggriftstiden medan Rörvik skulle tillhöra slutet av gånggriftstiden, vilken skillnaden nu kan vara. Dateringen lämpar sig således utomordentligt för en korrelering med East-Anglia-transgressionen. Beviset för B-bägarfolkets ankomst till England under mitten av mellan neolitikum, vilket enligt förf. också utvisades av Fjärrestad-pilspetsen, är alltså klart. Detta är emellertid alltför enkelt. Rörviksboplatsen synes ha tillagts alltför stor betydelse av författaren. Flera invändningar mot användandet av denna boplats i diskussionen om det väsentliga problem, förf. tagit upp till debatt, kan anföras. Boplatsen, som, enl. utgrävaren, »ligger fullständigt oskyddad och utsatt för de hårda sydvästliga stormar, som råda utefter kusten» är enligt förf. ej berörd av transgressionen. Mot detta måste invändas, att man inte känner boplatsens hela utsträckning; det nedre, närmast havet liggande partiet är oundersökt. Frågan är om man under dessa förutsättningar med visshet kan påstå, att boplatsen är orörd av transgressionen ifråga. Därtill kommer att boplatsen inte har någon som helst stratigrafi, inte ens inom skallagret, vilket man kunnat vänta sig, med hänsyn till hur starkt blandat materialet är, vilket måste vara resultatet av flera bosättningar på platsen. Bland pilspetsarna finns en tvärpil (Janson, fig. 12:2), tre typiska mellan-neol. spånpilspetsar (Janson, fig. 12:4, 5 och 8) och två pilspetsar, som kan attribueras till båtyxkulturen (Janson, fig. 12:6, 7), varav ett typiskt förarbete (Janson, fig. 12:7). Dessutom framkom efter undersökningen ett fragment av en båtyxa. En pilskaftglättare kan antyda att boplatsen varit besökt även under sen-neol. tid. Keramiken uppvisar en likartad blandning. Huvudparten synes tillhöra gropkeramikkulturen, men dessutom förekommer megalitkeramik av stil II[12] (Janson, fig. 15:5) tillsammans med båtyxkeramik av stil III[13] (Janson, fig. 15:12). Om antagandet, att Rörviksboplatsen varit en säsongboplats, som besökts av skilda kulturgrupper under skilda tider är riktigt, borde möjligheterna för en utmärkt stratigrafi vara stora under förutsättning av att icke havet sekundärt omlagrat materialet. Frånvaron av stratigrafi kan emellertid endast ha sin förklaring i att havet vaskat ut kulturlagret, vilket ovanför skalbanken är obetydligt och nedanför denna ytterst tunt, och att genom vattnets inverkan kulturlagrets beståndsdelar blandats med resterna av en event. äldre, mindre skalbank. Man skulle kunna antaga, att skalbanken, som bör vara en sub-

[11] *S. Janson:* En boplats från yngre stenåldern vid Rörvik. Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift, 1936.

[12] *J. E. Forssander:* Skånsk megalitkeramik och kontinentaleuropeisk stenålder. Medd. från LUHM 1936.

[13] *J. E. Forssander:* Die schwedische Bootaxtkultur. Lund 1933.

akvatisk bildning, fått mottaga benrester och matavfall från en högre upp belägen fiske- och fångstboplats. I denna riktning pekar det förhållandet, att flintavfallet inte var så rikligt förekommande inom skallagret som utanför detsamma. Att skallagret, som ligger direkt på bottenlagret—gruslagret, är överlagrat av kulturlagret, vilket sannolikt är en terrestrisk bildning, kan antingen förklaras därigenom, att havet vid något tillfälle stigit och vid tillbakasjunkandet fört delar av kulturlagret med sig, eller också har en bosättning ägt rum även på och nedanför skallagret, efter den tidpunkt då vattenståndet minskat. Om denna omlagring förorsakats av en transgression eller en stormflod, kan inte utan vidare avgöras. — Hur dessa komplicerade skeenden gestaltat sig, kan tyvärr icke rekonstrueras med hjälp av den hittills föreliggande utgrävningen, då dessa synpunkter icke beaktats under fältarbetets gång, eftersom frågeställningen icke var aktuell vid den tidpunkten. Under dessa omständigheter är Rörviksboplatsen föga ägnad att dragas fram i ett kronologiskt sammanhang, då man i modern arkeologi icke som förr vågar använda ett blandat boplatsfynd som bevis för olika kulturgruppers samtidighet; därtill fordras slutna fynd av helt annan hållfasthet.

Trots att man ej kan tala om någon klockbägarkultur i Sverige eller Danmark har dess infiltration enl. förf. manifesterat sig även i andra föremålsformer. Det finns sålunda tre fynd av klockbägare från Danmark, vilka emellertid antagligen skall härledas från Schleswig-Holstein, där klockbägarkulturen är företrädd i olika schatteringar. I Danmark har också påträffats armskyddsplattor, både som lös- och gravfynd, ett annat karakteristicum för klockbägarkulturen. De i Sverige påträffade föremålen, som brukar benämnas armskyddsplattor är tvivelaktigare. Från Mysinge-gånggriften på Öland finns en liten rektangulär benplatta med två hål i mitten. Den förefaller vara mycket osäker; visserligen förekommer typen med två hål i centrum jämsides med typen med ett hål i varje hörn, men dess ringa storlek (ung. 3,5 cm lång och ung. 1,5 cm bred) gör att man säkerligen kan utesluta detta föremål ur diskussionen. Det enda säkert daterbara armskyddet i Sverige är enligt förf. från den ovannämnda boplatsen vid Rörvik; detta föremål tolkades av utgrävaren som ett förarbete till armskyddsplatta, eftersom hålen saknas. I detta fall är det emellertid omöjligt att med bestämdhet säga, vartill denna benplatta varit avsedd, och därför är även detta fynd olämpligt att användas i en vittgående kronologisk diskussion.

Bengt Salomonsson

EN ORMHUVUDRING FRÅN ALINGSÅS

Västergötland hör till de svenska landskap, som lämnat de flesta guldfynden från yngre romersk järnålder och folkvandringstid. Vi känner nu omkring 122 guldfynd med en sammanlagd vikt av omkring 18 kilo från Västergötland. Knappt någon sommar går, utan att nya guldskatter inrapporteras och inlöses. Till dessa fynd vill jag härmed foga ett mycket gam-